

**Жолтаева Айбарша Сержанқызының
6D051800 - «Жобаларды басқару» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған
«Жобалардағы білімдерді тиімді басқарудың
факторларын анықтау және бағалау»
тақырыбы бойынша диссертациясының**

АНДАТПАСЫ

Зерттеу өзектілігі және мәселені тұжырымдау. Біздің дәуіріміздің ерекшелігі – білімнің дамуды анықтайтын негізгі ресурсқа айналуында. Сонымен қатар, едәуір танымал авторлар (П.Друкер, Э. Тоффлер, Дж. Квин мен Р. Рич) аталған ресурсты білімді басқару саласында ұйымның дамуы үшін қазіргі жағдайдағы жалғыз ресурс деп санайды. Сонымен қатар, осы пәндік саладағы жарияланымдарды терең талдау дамуды басқаруға байланысты қалыптасқан екі мейнстримнің (mainstream) бар екендігін көрсетеді. Бірінші мейнстрим аясында айқын түрде ұсынылған білімге қатысты сұрақтар зерттеледі. Аталған саланың өкілдері жоғарыда келтірілген авторлар болып табылады. Екінші мейнстрим аясында айтарлықтай танымал еңбектерге И. Нонако, Х.Такеучи, Дж. Сазерланда және т.б. зерттеушілердің жұмыстарын жатқызуға болады. Бұл мейнстримнің зерттеу саласы ұйым тіршілігінің ағымдағы процесінде туындайтын қалыптаспаған жасырын білім болып табылады. Жұмысымызда ұйымның дамуын жоба ретінде қабылдай отырып, жобалардағы білімді тиімді басқарудың факторларын анықтай және бағалай келе, біз екінші мейнстрим қағидаттарын ұстануды жөн көрдік. Бұл 2008 жылы «Технологиялық процесстерді компьютеризациялау және жобаларды басқару» кафедрасынан бастау алып, бүгінгі таңда оның заңды мирасқоры «Менеджмент және математикалық экономика» кафедрасында жалғасын тауып жатқан «Жобалар арқылы ұйымның дамуын басқару» Тұжырымдамасына сәйкес келеді.

Білімді басқару пәндік сала ретінде әйгілі РМІ орталығының жұмыстарында да әлі қарастырылмағаны назар аудартады. Жобаларды басқару бойынша білім жиынтығына арналған нұсқаулықтың 6-шы басылымында білімді басқару «Орындау» процестер тобында «Жоба білімін басқару» процесі ретінде ғана орын алады.

Зерттеу базасын таңдауға және осы жұмыстың проблемасын тұжырымдауға қазіргі уақытта Қазақстанда жүзеге асырылып жатқан шағын бизнес кәсіпорындарын ШОБ-тің неғұрлым жоғары санатына көшіру мақсатында жандандыру міндеті әсер етті. Диссертациялық жұмыста аталған көшірудің негізгі құралы ретінде ұйымның ағымдағы қызметі барысында жаңа бәсекеге қабілетті білімді құру процесі зерттеледі. Бұл ретте ұйымды дамыту/трансформациялау жобасын басқару процесінде білім қалыптастыру проблемасына баса назар аударылды.

Тақырыпты зерттеудегі бастапқы деректер мен негіздемелер.

Жобаларда білім қалыптастырудың әртүрлі аспектілері шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған. Отандық ғалымдардың ішінде Таяуова Г.Ж., Сайымова М.Д., Степанов А.В, Султанбекова Ж.Ж., Амирбекова Д.К., Цеховой А.Ф., Габдулина А.С., Нурулла А.А., Турганбаев Б. және басқалар секілді авторлардың ғылыми еңбектерінде кеңінен зерттелген.

Шетелдік ғалымдар ішінде Chong C.W., Holden T., Мильнер Б.З., Ajmal M, Helo P., Kekäle T., Koskinen, K, Баранчеев В.П., Sokhanvar Sh., Matthews J., Yarlagadda P., Луценко Е.В., Дрогобыцкий И.Н. және тағы да басқа ғалымдар ұйым жобаларында білім қалыптастырудың теориялық аспектілерін егжей-тегжейлі қарастырған. И.Нонака мен Х. Такеучи атты жапон ғалымдары бұл мәселенің жарияланып, кең таралуына зор үлес қосты, яғни білім қалыптастыру халықаралық бәсекеге қабілеттіліктің маңызды көзі екенін дәлелдеді.

Шетелдік ғылыми жарияланымдарды зерттеу үшін «Ғылым желісі» (Clarivate Analytics) мәліметтер базасы қолданылды. Іздеу нәтижесі: 1979 бен 2021 жылдар аралығында білімді қалыптастыру тақырыбы бойынша шетелдік ғылыми басылымдарда 1758 мақала жарияланған. Бұл жайт аталған тақырыптың дүниежүзілік ғылым кеңістігінде аз зерттелгенін көрсетеді деп толыққанды айта аламыз. Мысалы, салыстырмалы түрде аталған кезең аралығындағы менеджменттің жаңа саласы бола тұра «білім басқару» тақырыбына жарияланған мақалалар саны 370 353 дананы құрайды.

Зерттеу мақсаты мен міндеттері. Мақсаты – жобаларда білімді тиімді басқаруды қамтамасыз ететін факторларды анықтау мен бағалау және соның негізінде жасырын білімнің айқын білімге ауысу моделін құру. Мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- жобаның мүдделі тараптары қалыптастырған білімді басқарумен байланысты теориялық-әдістемелік мәселелердің жиынтығын зерттеу;
- жобаларда білімді басқарудың ерекшеліктері мен мәселелеріне талдау жасау;
- жобаларда білімді басқару сәттілігін анықтайтын факторларды анықтау және сараптау;
- жобаның мүдделі тараптары қалыптастырған білімді тиімді басқаруға ықпал ететін факторларды бағалау әдістемесін жасау;
- ұйымдағы білімнің өсуін өлшеу үшін критерийлерді анықтау;
- «Жобалар арқылы дамуды басқару» тұжырымдамасы аясында құрылған Insight-DNA технологиясы негізінде білім қалыптастырудың ақпараттық жүйесіне қойылатын талаптарды тұжырымдау және негіздеу.

Зерттеу нысаны – жобаның мүдделі тараптары қалыптастыратын білімді басқару процесі.

Зерттеу пәні – жасырын білімнің айқын білімге айналу динамикасын анықтайтын факторлар мен басқарушылық қатынастар.

Зерттеу контекстісі – ұйымның даму жобаларында білімді басқару.

Зерттеудің әдістемелік базасы болып білімді басқару, білімді қалыптастыру, ұйымның дамуын басқару, жобаларды басқару саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері табылады.

Зерттеу барысында библиометриялық талдау, кілт сөздерді талдау, жалпылау, салыстыру, талдау, синтез, жіктеу, сараптамалық бағалау, факторлық талдау, терең сұхбат жүргізу, негізгі компонент әдісі, сауалнама жүргізу, «Варимакс» айналдыру әдісі сияқты ғылыми әдістер қолданылды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы – диссертациялық жұмыста ұйымның дамуын басқару алғаш рет топ-менеджерлер тобы жүзеге асыратын үздіксіз зерттеу процесі ретінде қарастырылады, оның құрамына бірінші басшы кіреді. Аталған контекстте мәселе алғаш рет қарастырылып отыр.

Басқарудың тиімділігін бағалау үшін Insight - DNA отандық технологиясына негізделген шешім қабылдау процесінде жеке тұлғалардың, адамдар тобының мінез-құлқын эмпирикалық зерттеуге және сипаттауға негізделген бағалаудың сипаттамалық зерттеу әдістері қолданылады.

Ұйым басшысының дамуын бағалау үшін негізгі страталар ретінде «жұмыс», «тұрмыс», «денсаулық», «бос уақыт» және «өзін-өзі дамыту» метрикалары пайдаланылады.

Білімді басқару теориясында жаңа категориялар мен жіктеулер және білімнің өсуін өлшеу критерийлері ұсынылды.

Зерттеу гипотезасы мен зерттеу сұрақтары.

Зерттеу бағыты бойынша ауқымды ақпарат көздерімен жұмыс жасаудың нәтижесінде және «Жобалар арқылы ұйымдардың дамуын басқару» тұжырымдамасына сүйене отырып, біз «Ағымдағы қызмет барысында білім қалыптастыру жүйесінің болмауы ұйымның даму жобаларын сәтті жүзеге асыруға елеулі кедергі болып табылады» деген бір гипотеза және **5 зерттеу сұрағын** анықтадық:

– Ұйымның ағымдағы қызметі процесінде басқару субъектілерінің жеке білімін қалыптастыруға қандай факторлар әсер етеді?

– Ұйымның дамуын басқару процесінде білімді жіктеу үшін қандай сипаттамалар мен белгілер негіз болуы керек?

– Ұйым білімінің өсуін өлшеу үшін қандай критерийлер қолданылуы мүмкін?

– Жобалар арқылы дамуды басқару» тұжырымдамасы шеңберінде басқару субъектілерінің жасырын білімдерін командалық және корпоративтік білімге айналдыру процесін қалай ұйымдастыруға болады?

– Басқару субъектілерінің жасырын білімдерін командалық және корпоративтік білімге айналдыру процесін ұйымдастыру үшін жобалық басқарудың қандай әдістері мен құралдары қолданылады?

Зерттеу нәтижелерінің теориялық маңыздылығы.

Зерттеу нәтижелері әрі қарай жаңа отандық ғылыми бағыт ретінде рәсімделуі мүмкін. ШОБ ұйымдарын трансформациялау жобаларында білімді басқарудың отандық жүйесін қалыптастыруға арналған теориялық платформа құрылды. Сонымен қатар ғылыми қазақ тілі толықтырылып,

Жұмыс негізінде «Білімді басқару теориясының тарихы» атты өзекті курс әзірленуі мүмкін.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығын келесі жайттар айқындайды:

– зерттеу нәтижелері операциялық қызметті, жобаларды, бағдарламалар мен портфельдерді неғұрлым тиімді басқаруға ықпал ететін факторлар ретінде ШОБ дамыту үшін қолданылады;

– жаңа білімді қалыптастыру және қолда бар білімді іздеу нәтижесінде ұйымда мәтіндік туындыларды жедел әзірлеу мүмкіндігі туындайды;

– басқару міндеттері мен көшбасшылық қасиеттерге байланысты жаңа білімді, дағдыларды және мінез-құлық түрлерін игеруді жеделдету негізінде басқару субъектісі өзін-өзі дамытады.

Қорғауға шығарылатын негізгі ғылыми тұжырымдар:

1. Ұйымның ағымдағы қызметі процесінде білім қалыптастыру жүйесінің болмауы оның даму жобаларын жүзеге асыруға айтарлықтай кедергі болып табылатыны дәлелденді;

2. Ұйымның ағымдағы іс-әрекеті процесінде басқару субъектілерінің жеке білімін қалыптастыруға әсер ететін 5 фактор анықталды:

1) елдегі жобалық басқарудың ұйымдық мәдениетінің деңгейі;

2) ұйымның дамуын басқару процесіне СЕО-ның қатысуы;

3) Жобаларды басқару кеңсесінің (РМО) болуы;

4) білімді қалыптастыру жүйесінің болуы *(ол ұйымның дамуын басқару барысында қалыптасқан жеке, командалық, корпоративтік және желілік білімді тіркеу процесін реттеуі керек);*

5) ынталандыру жүйесінің бар болуы *(жеке, командалық, корпоративтік және желілік білімді қалыптастыру жүйесіне тіркеуге).*

3. Басқару субъектілерінің білім деңгейлерінің авторлық жіктемесі және білімді басқару теориясының ұғымдық-терминологиялық аппарат құрылды;

4. Ұйымдар білімінің өсуін өлшеудің авторлық критерийлер жиынтығы ұсынылды;

5. Басқару субъектісінің жасырын білімін топтық және корпоративтік білімге айналдыру негізінде білім қалыптастыру процесінің моделі құрылды;

6. «Жобалар арқылы дамуды басқару» тұжырымдамасы аясында әзірленген Insight-DNA технологиясы негізінде білімді қалыптастырудың ақпараттық жүйесіне қойылатын талаптар айқындалды.

Зерттеу нәтижелерінің апробациядан өтуі. Зерттеу нәтижелерінің негізінде 11 ғылыми мақалалар мен баяндамалар жарияланды, соның ішінде: Scopus деректер базасына енетін халықаралық ғылыми журналдарда «Factors influencing the legal regulation and management of education system in Kazakhstan: A review and analysis» тақырыбына 1 мақала; Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған рецензияланған басылымдарда «Компания дамуын тиімді басқару: когнитивті аспект және басшының бизнес-кейсі», «Концепция интеллектуальной системы извлечения знаний из потока информации компании» және «Transformation of

information into knowledge at solving the management tasks» тақырыптарына 3 мақала; халықаралық конференцияларда «Работа менеджера с интеллектуальными системами в задачах управления», «Оценка рисков в управлении корпоративными знаниями», «Управление знаниями как фактор успешной реализации проекта», «Жобадағы білімді басқару тиімділігіне әсер ететін факторларды талдау», «Выявление критических факторов для эффективного управления знаниями в проектной деятельности», «Управление знаниями в проектах как фактор формирования корпоративной системы управления развитием организации» және «Понятийно-терминологические проблемы управления знаниями в проектноориентированных организациях» тақырыптарына 7 мақала, оның ішінде 4-еуі шетелдік халықаралық конференцияларда жарияланды.

Жұмыстың құрылымы мен көлемі. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, 3 тараудан, қорытындыдан, пайдаланған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады. Жұмыс мәтінінің жалпы көлемі 153 бетті құрайды, онда 32 кесте, 35 сурет, 181 дереккөз қамтылған.

Диссертацияның негізгі мазмұны.

Кіріспеде диссертациялық жұмыстың өзектілігі және оның негізгі нәтижелері көрсетілген.

Зерттеудің **бірінші тарауында** әлемдік ғалымдардың еңбектерінде ұсынылған білімді басқаруға байланысты мәселелерді зерделеу үшін терең библиометрикалық талдау жасалды. Ең көп зерттелген - айқын білімді басқару процесі екені анықталды. Ұйымды дамыту/трансформациялау жобасын басқару процесінде жаңа білім қалыптастыру мәселесі аз зерттелгені айқандалды. Бұл жағдай біздің осы салада өз зерттеулерімізді жүргізуге түрткі болды. Көптеген дереккөздермен жұмыс істеу нәтижесінде және қазақстандық «Жобалар арқылы ұйымның дамуын басқару» тұжырымдамасына сүйене отырып, бір зерттеу гипотезасы және зерттеушілік қызығушылық тудыратын бес сұрақ тұжырымдалды.

Екінші тарауда әрбір тұжырымдалған зерттеу сұрағы бойынша сенімді бастапқы деректерді алу және оларды әрі қарай өңдеу әдістемесі нақты анықталған. Бұл мәселелердің шешімін ұйымды трансформациялау жобаларында қазақстандық білімді басқару жүйесін қалыптастырудың теориялық негізі ретінде қарастыруға болады.

Үшінші тарауда алынған нәтижелерге сүйене отырып, «жобалар арқылы дамуды басқару» тұжырымдамасы аясында әзірленген Insight-DNA технологиясы негізінде білім қалыптастырудың ақпараттық жүйесіне қойылатын талаптар даярланды.

Қорытындыда диссертациялық жұмыс бойынша негізгі нәтижелер мен қорытындылар келтірілген.